

“KAZAN” DERGİSİNDE (TÜRKİYE, 1970-1980) TUKAY TEMASI

E. T. SİBGATULLİNA
Aktaran: Seher MEMİŞ

Özet

Yabancı ülkelerdeki Tatar diasporasının edebi organı olan gazete ve dergiler arasında 1970-1980 yılları arasında Türkiye’de çıkan Kazan dergisinin ayrı bir yeri vardır. Dünya Tatarlarını birleştirme ülküsüne hizmet eden bu dergi, Tatarca ile özdeşleştiğinden her sayıda Tukay temasını ele almıştır. Bu yazıda, “Kazan” dergisinde yayımlanan Tukay eserleri, Tukay sanatına ithaf edilen bilimsel makaleler ve manzum eserler hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Abdullah Tukay, “Kazan” dergisi, Türkiye.

Abstract

Journal of the “Kazan”, which emerged between 1970-1980 in Turkey, has a special place between newspapers and journals which literary organ of the Tatar diaspora in foreign countries. This journal that served the ideal of merging world Tatars, addressed the theme of Tukay in every issue, and because of the identification with Tatar language. In this paper, information will be given about the published Tukay’s works, scientific articles and works written in verse dedicated to the art of Tukay in the Journal of the Kazan.

Key words: Abdullah Tukay, journal of “Kazan”, Turkey.

Yabancı ülkelerdeki Tatar diasporasının edebî organı olan gazete veya dergilerin sayısı çok değildir. Bunların arasında en çok dikkate layık olanlardan birisi, 1970-1980 yılları arasında Türkiye’de çıkan *Kazan* dergisi olmalıdır. Sovyetler Birliği’nde yaşayan Tatarlar ile haberleşmenin neredeyse hiç olmadığı dönemde böyle edebi dergi çıkarmak, sadece Türkiye’de değil; belki Finlandiya, Amerika, Çin, Avustralya ve başka ülkelerde yaşayan millettaşlarımızı birleştirme yönünde büyük bir atılımdır. Bu hareketi düzenleyiciler olarak, temelde, XX. yüzyıl başında muhacirliği tercih eden Tatar aydınlarının ikinci neslinin, artık gurbette doğan Tatar çocuklarının olduğuna dikkat etmek gerek. Kazanlı muhacirlerin birinci neslinin kurduğu ve 1930-1940

yılları arasında çok popüler olan *Milli Bayrak* gazetesi, *Yaña Milliy Yu* dergisinin artık yayımının çoktan durduğu; başka bir edebî organa büyük ihtiyaç duyulduğu devirde; İstanbul ve Ankara’da yaşayan Tatar gençlerinin on yıl boyunca *Kazan* dergisini çıkarmaları, elbette, övgüye layıktır. Yine şurası önemli; bu yayın sayesinde 1970-1980 yılları arasında dünyanın her köşesinde yaşayan Tatar diasporaları hakkında birçok malumat almak mümkündür; neredeyse her sayıda Finlandiya, Amerika, Çin ve Türkiye Tatarlarının hayatından sürekli haberler verilmiştir.

Kazan dergisinin başlangıcına, İstanbul’da yaşayan Tatarların 1963 yılında “Tukay” isimli gençler kulübünü kurması ve 1965-1968 yılları arasında *Tukay Bülteni*’ni çıkarması olayları ile bağlantılı olarak bakmak gerekir. Ne yazık ki biz, 37. sayısı çıkan bu bültenin nüshalarını bulamadık. Aslında, *Kazan* dergisinin de serisini bulabilmek kolay olmadı. Millettaşlarımız onları gelecek kuşaklara saklama konusunda pek fazla düşünmemişler anlaşılabilir.

1968 yılında “Tukay” Kulübü ikinci bir Tatar muhacirleri örgütü *Kazan Türkleri*’nin Kültür ve Yardımlaşma Derneği ile birleşir ve hemen *Kazan* dergisi çıkmaya başlar. Editörlük üyeleri arasında Ankara’da ve İstanbul’da yaşayan tanınmış Tatar aydınları; Profesör Ahmet Temir (1912-2003), Mahmut Tahir (1922-1991), Rıfat Muhtesip (2010 yılının mayısında vefat etti), Nadir Devlet (1944), Naile Binark, Reşit Ağı, Saide Aslanbek olup, sorumlu gazete yazarlığı işini Mahmut Alukay yürütür. Dergi, tanınmış Tatar zengini Ahmet Veli Menger (1891-1978) himayesinde çıkar ve o vefat edince yayımı durur.

Yabancı ülkede, gurbette kalan Tatar için vatan sembolü ilk önce iki nesnede; ana dil ve Kazan şehrinde görünür. Kazan’daki Söyembike Minaresi’nin resmi, derginin dış sayfasında yer alır ve her sayı bu resim ile çıkar. Tatarca ise, ilk planda Tukay ismi ile bağlı olduğundan, Tukay teması derginin esas teması olur. Dergi Türkçe çıkar, sadece bütün edebî eserler Latin alfabesiyle Tatarca basılır.

Toplam 23 sayı çıkan *Kazan* dergisinde Abdullah Tukay’ın yirmiden fazla eseri Tatarca basılıyorsa, bu çok önemli bir göstergedir. Demek ki, her sayıya yaklaşık olarak Tukay’ın bir eseri denk gelir; Tukaysız dergi çıkmamış demektir. Şunu söylemeliyiz ki; başka hiçbir yazarın sanatına bu kadar itibar edilmemiştir. Tatarca’yı Tukay eserleri ile genç nesle öğretmek ve onu korumaya gayret etmek, derginin daha ilk sayılarında göze çarpar. Ayrıca, Tukay sanatına ithaf edilen bilimsel makaleler ve onun adına yazılan manzum eserler de sayı yönünden çoğunluğu teşkil eder. Kronolojik sırada Tukay’ın kendi eserleri ve onunla ilgili dergide çıkan yazılar hakkında bilgi verelim:

No 1 (1970 yılı, eylül): A. Tukay. “*Sak-Sok beyëtë*” (34-37);

No 3 (1971 yılı, mart): Nadir Devlet’in “*Kazan Türkleri ve Abdullah Tukay*” isimli makalesi (6-11). Ahmet Temir’in “*Tukay Devri Kazan Şairleri*” makalesi (13-17 sf). Aynı sayıda Tukay’ın “*Vasiyetëm*” (12), “*Tugan Tël*” (28), “*Şürelë*” (19) eserleri basılır. “Tukay için yazılmış şiirler” bölümü altında, Sultan (Ahmet Birgaz)’ın “*Şair’e*” (27-28), Şahveli Kilevlë İlder’in iki eseri: “*Tukay’ın İzinden*” (29-30), “*Ülke Yıldızı*” (31-32) yerleştirilmiştir.

No 7-8 (1972 yılı, mart-ağustos): Saniye Işııkay’ın “*Nisan Yağmuru*”;

(Nisan yağmuru, 60) isimli şiiri, Tukay’ın “*Şihab Hezret*” şiiri (80-81) ve notaları ile “*Teftilev*” eseri (58-59) verilmiştir.

10. sayı (1973 yılı, Aralık) ölümünün 60. yılı olması nedeni ile özel olarak Tukay'a ithaf edilmiştir. Profesör Ahmet Temir'in hacimli makalesi, Hüseyin Gabdüş'ün "Nige min kēçkēne 'Apuş' tügēl, böyēk 'Tukay' buldım?" isimli yazısı, Nadir Devlet tarafından "Abdullah Tukay'ın şiirlerinden örnekler" başlığı altında "Şagiyr", "Özēlgen ömēt", "Kēmnen yardım ēzlerge" şiirlerinin Tatarcası ile Türkçe'ye tercümelemleri, Naile Binark'ın "Abdullah Tukay şiirlerinde çocuk teması" makalesi, ona ilave olarak da "Ėş", "Bişēk cırı", "İssēz çeçek", "Ata bēlen bala", "Behētlē bala", "Sabıyga" şiirleri verilir. Aynı sayıda Sibgat Hekim'in;

"Ninelerin eski sandığında
Namazlık ve yeni yıkanan çamaşır...
Orada tarih, orada bir köşede
Tukay kendisi yatar, "Ana dil"...

dörtlüğü de yer almıştır.

No 11 (1974, mart): Tukay "Taz" (52-55), "Tēlençē" (56-57), "Nesihet" (58); No 12 (1974): Tukay "Möherrirge" (46-47); No 14 (1975): Tukay "Tēatr" (31-32); No 17 (1976): Rēdaktısiya mekalesē "Gabdulla Tukay" (33-34), Saniye Işıkay "Abdullah Tukay'ın 90 yıllık jübilesi" şiiri (35) Tukay "Su anası" (36-39), "Kadēr kiç"(40).

Şemsiye Apakay "Min Kazanda" yazısında (41-43) da Tukay'dan söz eder.

No 18 (1978): Nerkiş Devēş Giling "Tukayga hōrmetler bēlen" (37); No 21 (1978): Gabdulla Battal Taymas'ın "Yaña Kazan Tōrēk edebiyatına bēr karış" makalesinde Tukay sanatına da ayrı yer verilir (17); No 22 (1978): Minhac "Dahi Tukaynı iske aluv" şiiri (44-46) basılır.

Böylelikle, dergide Tukay teması üç yönde gelişir: 1. Tukay'ın kendi eserlerini Tatarca ve Türkçe vermek; 2. Tukay sanatını değerlendirmeye yönelik bilimsel yazılar yayımlamak; 3. Tukay imajına ithaf edilen yeni edebi eserleri, temelde, şiirleri tanıtmak. Bundan hariç dergide Tatar diasporası tarafından çeşitli ülkelerde, şehirlerde yapılan Tukay akşamları hakkında da haberler yerleştirilmiş, biz burada o haberlere değinmeyeceğiz.

Latin harfleri ile Tatarca verilen Tukay eserlerinde yavaş yavaş Tatarcanın "Türkleşmeye gitmesi" de göze çarpar. Örneğin; "Tēatr" şiirinin Tatarcası şu şekilde yazılmış:

Halka ders ibrettir tiyatro,
Gönülde uyuyan isteği uyandırır;
Tiyatro aydınlığa, ışığa iter,
Ters yola göndermez, iyiye sevk eder.

Genel olarak, Latin harfleriyle Tatarca yazma işi diaspora Tatarları için karmaşık bir hal olmuş olsa gerek. El altında Tukay'ın sadece Arap harfleriyle basılan kitapları olduğundan, kiril alfabesi bilinmediğinden, yazıyı Latin harfleri ile yazdığında, ünlü sesleri rahatça kullanmak ve Türk dilinin güçlü etkisini hissetmek göze çarpar.

1970-1980 yılları arasında Türkiye’de yaşayan Tatarlar arasında artık asimilasyon, Türkleşme manzarası da yabancı değildir. Tukay eserlerinin Türkçesini vermek, “Şürelë”, “Su anasý” gibi sadece Tatar’a özgü mitolojik varlıklarý açıklamalarda anlatmak, *kürirsiñ, turmuş, tüzetirsiñ, tilençi* gibi Mişerce-Türkçe kalıplar kullanmak bunun kanıtı olabilir. Türk dilinde olmayan [ñ] sesi için Latin şekil yazısında özel harf kullanılmıştır; ancak [e] ve [ë] sesleri ikisi bir harf olarak “e” ile verilmiştir, bunun gibi Tatar ses tonunun bütünüyle korunmuş olduğunu söylemesi oldukça zordur. Tukay eserlerinin Türkçeye tercümelemleri ise tıpatıp çeviri olup, çoğunluğu Naile Binark ya da Nadir Devlet tarafından yapılmıştır.

Belirtmeliyiz ki; Tukay’ın herhangi bir eserini dergide vermek, tek tek sayıların konusuna bağlıdır. Örneğin; yedinci ve sekizinci sayıda Nadir Devlet’in Şihabetdin Mercani hakkındaki büyük yazısından sonra Tukay’ın “Şihab hezret”i, on dördüncü sayıda Mahmut Tahir’in “Kazan Tatar Tiyatrosu” isimli makalesinden sonra, Tukay’ın “Tëatr” şiirini vermek; dergi editörlüğünün sanatsal iş yapma isteğini gösterir.

Tukay’a ithaf edilerek yazılan şiirler arasında en başarılısı ve kapsamlısı olarak, Minhac’ın “Dâhi Tukay’ı hatırlamak” isimli eseri gösterilir. 16 dörtlükten oluşan bu yalın Tatarca şiirde yazarın Tukay’ı özlemle hatırlama duyguları, onun hayat yolu sayfalarına, eserlerine müracaat ederek sanatlı bir şekilde belirtir:

Göz önüme gelir bir çift at ile
Kazan şehrine geldiğin,
Bulgar odasında güzel sesli olarak
Milli türküyü söyleyip durduğun.
...Şürelë’n de daima hiç durmadan,
Gözümün önünden gitmeden dönüyor,
Su anası koşuyor çevremde, tutturuyor;
“Ver tarağımı” diyerek.
Kırlay köyünü de düşte göreyim,
“Sak-Sok”ların ile meşgul olayım,
Gecelerimde daima durmadan
Kara Ehmet’i sayıklıyorum.
...Siperlerde toplar patladığında
Senin türkülerini ezberledim,
Kaban civarında hep yürüdüm,
Ancak seni bulamadım.

Saniye Işıkkay’ın “Nisan yağmuru” şiiri ise Türkçe yazılmış ve yaz yağmurunun yeryüzüne damlaması ile nasıl etrafa hoş koku yayılıyorsa, bunun gibi yüce Tukay anısının da baharlar geldikçe hatırlanması hakkında coşkulu ruh ile söylenmiştir. Milletinin ebedilik sembolü, baş tacı Tukay sanatından doğan duygular damarlardan akan kanlarda, gönüllerde sürekli yaşar, der şair.

A. Tukay'ın 90. yılına ithaf edilen ikinci şiirinde Saniye Işııkay "tarih sayfaları kim bilir kaç unutulmaz isimle dolu, onlar arasında en kısa ömür süren Abdullah Tukay'dır." , der, doksan yıl boyunca gönüllerde yaşadı ve daha çok yaşayacak, halkımızın güneşi, nurudur, diye adlandırır.

San Francisco şehrinden Nerkis Devş isimli hanımın (gerçi soyadına İngiliz ismi Giling eklenmesi onun Türk ya da Tatar biriyle evlenmediğini gösterse de) "Tukayga hörmötler bēlen" şiirinin Tatarca olduğunu söylemek mümkün. Örneğin;

Çoluk çocuk, nine dede, baba anne ve ağabey
Toplanıp, kaynaşıp, seni özlemle yad ediyoruz, Tukay!

diyerek şairle konuşur ve onu 90. yaşı ile kutlar.

Ahmet Virgaz'ın ve Şahveli Kēlevlē İlderler'in Tukay hakkında yazılan şiirleri de çok güzel ve duygulu yazılmıştır.

Büyük şairimize ithaf edilen makalelere gelindiğinde ise, Ahmet Temir, A. Battal Taymas, Nadir Devlet gibi büyük şahıslarımızın yazılarını *Kazan* dergisinin seviyesini yükseltici, ona bilimsellik ruhu katıcı hizmetler olarak anabiliriz. Örneğin; N. Devlet'in üçüncü sayıda çıkan yazısında Tukay hakkında araştırmalar yürütmek isteyen gençler için değerli kaynaklar gösterilir. Bunlar arasında Tukay'ın başka dillerdeki yayınları, hürmete layık "Türk Kültürü" dergisinde basılan bilimsel yazılar, yabancı ülkelerde Rus, İngiliz ve Alman dillerinde çıkan makaleler, dünyadaki Tatar diasporasının Tukay külliyatlarının tekrar tekrar yayımlanması hakkında çok zengin malumat verilmiş (Ne yazık ki, bu bibliyografyada verilen yazıların pek çoğu şimdiye kadar Tatar okuyucusuna hiç ulaşmamış). Aynı sayıda Ahmet Temir XX. yüzyıl başı lirik şairleri (M. Gafuri, S. Remi, Derdmen, Z. Beşiri, N. Dumavi, Ukması, Z. Yermeki, E. Tangatar) sanatını büyük Tukay'a ilişkili olarak inceler. Örneğin; kendisini "Tukay'ın dostu" olarak adlandıran Ziya Yermekin'i, Ahmet Temir; "edebiyatımızın bir güneşi ya da ayı olmasa da, şiir dünyamızın bir köşesinde parlayan yıldız", olarak değerlendirir (No 3, 17). "Abdullah Tukay (1886-1913)" isimli ikinci bir makalesinde (No 10) ise Ahmet Temir şair sanatına has özellikleri şu şekilde sayar:

"Tukay; Tatarların güçlü, lirik romantik, klasik şairi. Onun bütün eserlerinde şahsi duyguları, Tukaylığı göze çarpar. Derdmend ile karşılaştırıldığında, Derdmend'de fikirler duygu ile bezenmiş, Tukay'da duygular fikir ile bezenmiştir. Tukay İdil boyu halkları edebiyatında ilklere olup mizah ve hicvi çok kullanır. Tatar çocuk edebiyatına temel atanların birisi de Abdullah Tukay oldu." der.

Ahmet Temir kendi makalesini merhum Profesör Reşit Rahmeti Arat'ın halkımızın kaderine işaret eden sözleri ile bitirir: "Öksüz kalan halkın öksüz yaşayan bir şairi...". Ancak iki yazar da iyimser ruhludur; onlar Tukay'ın, onun eserlerinin, nesiller arasındaki ilişkiyi, milli düşünceyi koruma alanında en çok denenmiş yol olduğuna inanırlar. Tukay'ı tanıyan, okuyan, anlayan kişi, yabancı ülkede yaşasa da, ana dilinden mahrum kalmaz diye düşünürler. Muhtemelen, bu fikir *Kazan* dergisinin de temel fikri olmuştur; çünkü onun her yazısından yayılan vatanı özlemle yad etme, milli mirasa saygı gösterme, Tatarlığı ile gurulanma duyguları, işte tam Tukay sanatı, Tukay imajı etrafında toplanır ve dünya Tatarlarını birleştirme ülküsüne hizmet eder.